

плекс културе може да остане непромењен за дуги временски период.

Непоуздано је претпоставити да аналогне културне појаве морају да буду историјски повезане. Нужно је у сваком случају захватити доказе историјске повезаности, који треба да буду утолико јачи уколико мање доказа имамо о скором или раном контакту.

Свакако за свестрану примену археологије у анропологији и обрнуто, потребно је познавање огромног броја чињеница, које налазимо у овом *Лексикону*, но, не можемо су-

дити само на основу њих, већ на основу далеко ширих извора, личних искустава, на основу размишљања, конструкција, што умногоме зависи од даровитости.

Треба захвалити свим сарадницима – писцима *Лексикона* и одати посебан омаж његовом неимару Драгославу Срејовићу. Наравно да ће у будућности *Лексикон* доживети допуњавања, материјална и теоријска, но, остајем уверен да такав посао може урадити само човек Срејовићевог знања, културе и несвакидашњег талента.

Београд 25. фебруар 1998.

Драгослав Антионијевић

Елеонора Петрова,
БРИГИТЕ НА ЦЕНТРАЛНИОТ БАЛКАН ВО II И I МИЛЕНИУМ
ПРЕД Н.Е. Музеј на Македонија, Скопје 1996.

Када се, пре готово три деценије, појавила неизмерно значајна књига Фануле Папазоглу, *Средњобалканска њлемена у њредримско доба* (1969), стекло се у научној јавности уверење да је коначно пронађен прави пут за истраживање палеобалканских племена и народа. Године су, међутим пролазиле, а том - методолошки јасно оцртаном и добро утемељеном - стазом истраживачи готово да се нису запућивали. Археолози, палеолингвисти и историчари најчешће су избегавали такав истраживачки пут - упркос његовом исправном интердисциплинарном смеру и потенцијално вредним резултатима - вероватно због тегобности и мукотрпности. Срећом, Елеонора Петрова се није уплашила бројних замки и опасности које вребају на сваком кораку стазе ка цело-

витијем сагледавању палеобалканских племена, већ је смело одлучила да се посвети синтези о палеобалканским Бригима, једном од најзагонетнијих, али и најинтересантнијих древних балканских народа. Штавише, методолошки поступак обогатила је тиме што је велику пажњу посветила археолошком материјалу и археолошкој идентификацији палеобалканских популација, у првом реду Брига.

Са знатним искуством у проучавању палеобалканских народа, које је било очито већ у њеној претходној студији о Пеонцима (*Пајонскиџе њлемиња и њајонскоџо краљство во II-I милениум њред н.е.* Macedoniae Acta Archaeologica 12, 1991, 9-130), Елеонора Петрова упустила се у интердисциплинарно проучавање Брига, палеобалканског

народа који је у последња два миленијума старе ере оставио бројне трагове на Балкану и у Малој Азији. Да би се тако комплексан проблем јасније сагледао, у књизи је осветљен из три угла: археолошког, историјског и лингвистичког, односно ономастичког.

Бриги, односно Фриги или Фрижани, познати су из најранијих историјских извора, као што су египатски или асирски записи, а спомињу их бројни антички аутори почев од Хомера. Елеонора Петрова, међутим своју студију о Бригима, не започиње разматрањем историјских извора, већ детаљном и разгранатом археолошком анализом трагова који би се могли везати за овај народ. Корене етногенезе Брига аутор тражи у периоду раног бронзаног доба, када су се, на темељима старијих неолитских и енеолитских супстрата, под утицајем последњих таласа индоевропских сеоба, формирали замци палеобалканских народа. Усвајајући градацију етногенезе на *ipred*, *iproio* и *ipra* популације, коју је предложио А. Бенац, а прихватио М. Гарашанин и многи други научници, Петрова препознаје трагове Прото-Брига између прото-илирских и протохеладских етничких група. Истичући заједнички елемент сахрањивања под хумкама и мобилност индоевропских заједница које су се бавиле трансхумантним сточарством, она сужава истраживачки фокус на културне групе јужно од реке Шкумбе: Арменохори (пелагонијску групу) и Малич III а-б, као на индоевропски супстрат из кога су се формирали Прото-Бриги. Река Шкумба у Албанији, у књизи се посматра као граница између прото-илирских популација на северу и Прото-Брига на

југу при чему су од средњег бронзаног доба јужнији крајеви били јаче изложени зрачењу микенске и средњохеладске културе. Управо средње хеладска култура, према Петровој, пресудно је утицала на доминантан стил украшавања керамике - мат сликани геометријски орнамент - који се у пределима доњег Повардарја појављује после 1500 г. п.н.е., а у југоисточној Албанији у XII и XI веку п.н.е.

Мат сликаној геометријској керамици, аутор придаје велики значај у етничкој идентификацији Брига. Из детаљне анализе археолошког материјала, а нарочито, на основу дистрибуције мат сликане геометријске керамике, Елеонора Петрова извлачи закључке о територији Брига, њиховим миграцијама и осекама, као и о енклавама Брига у ширем Балканском окружењу. Тако се, поглавито на основу стила керамике и начина сахрањивања, у периоду позног бронзаног доба, прелазног периода и старијег гвозденог доба, истиче различитост територија у северној и јужној Албанији, која опет сведочи о различитим етничким групама које су те територије запоседале: централна, југоисточна и јужна Албанија припадале би Бригима, док би северна Албанија, као и северозападни, гласиначки комплекс били илирски. Бриги су, према Петровој, до средине VIII в. п.н.е. насељавали велику територију која је обухватала југоисточну и јужну Албанију, северозападну Грчку, Епир и Пелагонију, као и мање енклаве у суседним регијама и на подручју између Вардара и Струме. Од средине VIII века, међутим, долази до разбијања њиховог једин-

ственог културног простора, до честих миграција и етничке асимилације са суседним групацијама. Тако се истиче да су од средине VIII до средине VI века п.н.е. Бриги на Балкану живели у енклавама окружени Илирима, Македонцима, Епирцима и Пеонцима, а да је нешто кохерентнија територија Брига постојала само у јужној Албанији, о чему сведоче налази из хумки фазе Куч и Зи I. Снажна илиризација, а потом и хеленизација, нарочито у обалском појасу јужне Албаније, у VII и VI веку, потрла је многе трагове етничке и културне особености Брига.

Археолошки метод етничке идентификације на основу неког аспекта материјалне културе, као што је стил керамике, веома је опасан. Потребна је велика ерудиција, способност мултидисциплинарне анализе и методолошка доследност, да би се одолело олаким, брзим, површним, а самим тим најчешће и погрешним решењима. Елеонора Петрова избегава ту замку комплексним сагледавањем Брига кроз археолошке, али и историјске и лингвистичке изворе.

Она тако посвећује велику пажњу миграцијама Брига, које су се јављале у неколико таласа, али и у неколико праваца. Најзначајније су свакако миграције овог палеобалканског народа у Малу Азију. Бриги су се као и неки други балкански народи (Дарданци и Мизи) селили у Малу Азију. О тим сеобама има података код Хомера и у другим античким изворима, у ономастици, али и у археолошким траговима. Прва миграција Брига у Малу Азију везује се, према аутору, за период око 1500-1400. г. п.н.е., од када се они, под именом Фриги/Фригијци, јављају као један од народа Мале Азије. Други

талас миграције Брига у Малу Азију био је део сложених етничких померања, која су захватила југоисточну Европу, у временима после Тројанског рата. У том таласу, Бриги су, за разлику од Трачана и Миза, имали мању улогу. Било је и повратних миграција из Мале Азије на Балкан, а пажњу привлачи и разматрање бригијских контаката са јужном Италијом. Елеонора Петрова, наиме, доводи у питање масовну илирску (јаподско-либурнску) миграцију на западну обалу Јадрана и у јужну Италију - која је, наводно довела до стварања јадранске културне *koine* - већ одлучујућу улогу у балканским миграцијама на Апенинско полуострво додељује Бригима. Потврду за овакве ставове налази у сличностима материјалне културе јужне Албаније (територије Брига) и јужне Италије у периоду позног бронзаног доба и прелазног периода. То наравно отвара многа провокативна и занимљива питања која за сада остају без одговора, а која се тичу хипотезе о Бригима као морепловцима, као и о њиховом односу са другим јадранским таласократама тога доба, у првом реду са Либурнима, чије се снажно присуство на обе стране јужног Јадрана тешко може порећи. Трећи, велики талас Бригијских сеоба у Малу Азију, који је битно пореметио етничку слику Балкана, аутор везује за период VIII века, п.н.е. Тада су, вероватно под притиском суседа - у првом реду Илира и Македонаца - Бриги напустили своју матичну територију и задржали се само у мањим, изолованим, енклавама, од којих је највећа вероватно била у југоисточној Албанији. У каснијим вековима и те енклаве биле су илиризоване.

Последња велика миграција Брига са Балкана у VIII веку, поклопила се са временом када се у Малој Азији формира моћна држава Фригија. Елеонора Петрова, усмерава свој истраживачки поглед ка истоку, налазећи у Фригији многе везе са балканским Бригима, али и податке који нам помажу да боље разумемо везе Балкана и Мале Азије у пра- и прото-историји.

Студија о Бригима овим се не завршава, али се мења угао посматрања проблема. У два велика поглавља, уместо археолошке, разматра се историјска, односно лингвистичко-ономастичка грађа везана за Бриге/Фриге. Тако се систематично анализирају први подаци о Фрижанима у египатским и асирским изворима, затим код грчких писаца, а изложена је и грађа о другим, Бригима сродним, балканским народима. Из угла историјских извора сагледава се културна проблематика, која је изложена у археолошком делу, као што је, рецимо, проблем целине Бригијске територије на југозападном Балкану, или њихова миграција на западну обалу Јадрана. Такође је дат и преглед различитих историјских интерпретација, претпоставки и закључака о Бригима присутних у модерној историографији.

У одељку о фригијско/бригиском језику Елеонора Петрова (иначе класични филолог по образовању) задира у питања етничке структуре на југозападном делу централног Балкана. Закључна разматрања књиге више су од обичног рекапитулирања проблематике изложене у студији. У закључку су назначена и

осенчена нека питања културне историје Брига која заслужују посебне студије, као што су трансумантно сточарство (нарочито у светлу честих миграција Брига), или металургија. Провокативан је и однос митолошке структуре која Фриге/Бриге третира као изумитеље многих полуца цивилизације (металургије, музичке лествице, музичких инструмената, точка или чак пољопривреде) и археолошких података о овом древном народу. Радозналост читалаца не може се, међутим, задовољити само назнакама ових питања, већ се, с правом, читалац нада новој студији Елеоноре Петрове, где ће се ти проблеми продубити и понудити решења.

Књига је снабдевена изузетно исцрпном прегледном студијом на енглеском језику, која је сувише велика и озбиљна да би се назвала резимеом. Можда би стога било боље да је читава књига двојезична (стиче се утисак да је требало превести само још мањи део књиге) или да су, макар, у енглеском текстудате и фусноте. Енглески текст без бележака представља хендикеп за стране читаоце, а ова књига без сумње заслужује велику пажњу међународне научне јавности. Бројне карте, табеле, табле, као и списак литературе и индекс заокружују ову вредну и значајну студију.

Књига Елеоноре Петрове, *Бриги на централном Балкану у II и I миленијуму п.н.е.* отвара многе нове путеве и стазе истраживања. То је незаобилазно штиво за све истраживаче балканске прошлости - студија која ће се често користити и цитирати и дуго трајати.

Александар Палавесџира